

GLAVNE TEME

IKBALOVE POEZIJE

(III)

Mustansir MIR

VI. ISLAM KAO ŽIVA VJERA

I kao vjera i kao civilizacija, islam je središnja tema u Ikbalovom mišljenju i pjevanju. Ikbal se zalaže za islam kao živu vjeru. Dok neka njegova prozna djela nude britku filozofsku obradu islamske doktrine, on se razlikuje od tipičnog muslimanskog teologa upravo po tome što je njegov glavni interes, posebno u poeziji, islam kao proživljena stvarnost.

Ikbal je s kritičkim stavom cijenio ranu islamsku historiju. Čvrsto je vjerovao u ispravnost islamskog projekta koji je pokrenuo Muhammed u Arabiji u sedmom stoljeću. Vođen božanskim otkrovenjem, Poslanik je namjeravao osnovati primjenu zajednicu koja će u isto vrijeme biti i vjerska i čovjekoljubiva, i duhovna, ali i zasnovana na jednakopravnosti. Ali, prema Ikbalu, iako je islamski projekt pod Muhammedovim i rukovodstvom njegovih neposrednih nasljednika postigao željene rezultate, kasnije je skrenuo s tog pravca, uz užasne posljedice – iako je bio djelimično oživljavao s vremena na vrijeme i tu i tamo, što je dovelo do toga da muslimani naprave izuzetna ostvarenja u različitim područjima. Stagnacija i dekadencija muslimanske zajednice širom svijeta

tako je postala glavna preokupacija pjesnika Ikbala.

Analizirajući propast muslimanske zajednice, Ikbal ukazuje na greške muslimanskih vođa, muslimanskih masa i muslimanskih institucija.

Nešto od njegove najoštrije kritike upereno je protiv vjerskih učenjaka i duhovnih vođa – uleme i sufija.

Ulema je odana sitničavim internim borbama te je pretvorila džamije, kuće molitve, u svoje posjede: „Dvojica hodža ne mogu živjeti u jednoj džamiji“ (AHf, 979). Nastava koju drži hodža je, zbog zastarjelog programa i dosadne atmosfere, poput pješčane pustinje koja nema iscjeljujuću česmu (AHf, 930). Hodža govori da je musliman, ali njegov upitni način prakticiranja islama udaljava ljude od islama – i čak pretvara muslimane u nevjernike (JN, 664).

Sufija u svojoj tekiji trebao bi uspostaviti blisku i prisnu vezu sa Bogom, ali njegovi interesi su se pomjerali od smjernog sjećanja na Boga ka bavljenju pričama i čudesima (ZA, 415). Duhovno vino, nekoć njegovo ponosno vlasništvo, više ga ne opija ljubavlju prema Bogu, već je prije izgovor za uspavanost i nerad (ZK, 500). Ni Hodža ni Sufija nisu uspjeli prenijeti poslanički zadatak širenja autentičnog

znanja islama i služiti kao uzor pobožnosti i učenosti. Oni su samo revnosni u služenju vladajućim klasama (AHu, 648), a neoprostivo neznanje i svjetovni motivi nagnali su ih da pogrešno protumače sveti tekst i zavedu obične muslimane:

Pozdravljam Hodžu i Sufiju,
Jer su nam Božiju poruku dostavili!
Pa, ipak, to kako oni tumače vjeru
zaprepastilo je
Boga, Džibrila i Muhammeda.
(AHf, 956)

Ne treba kriviti samo vjerske vođe u zajednici. Ni intelektualne vođe nisu znatno bolje. Muslimanski filozofi pisali su stručna razmatranja o stvarima o kojima nemaju pravog znanja; oni su poput autora koji piše knjigu o ronjenju zbog bisera, a koji nikad nije zaronio u more (AHf, 994).

Teolog se zanima za istraživanje jalovih tema o tome jesu li Božiji atributi identični ili odvojeni od Božijeg bića i je li Kur'an, Božiji govor, suvječan sa Bogom ili je postao kasnije (AHu, 656). Tu je onda i pozapadnjačeni musliman koji kritizira ljude vjere da su zapostavili svoje odgovornosti, a on zaboravlja da ni sam nije bolji predstavnik islama:

Ikbal upita "šejha" Kabe:
„Ko to spava pod džamijskim lukom?“
Glas odjeknu iz zidova džamije:
„A ko se to izgubio u idolatrijskoj kući
Zapada?“
(AHu, 673)

I oni koji su vjerski i oni koji su sekularno orijentirani pate od bolesti znane pod nazivom taklid, nekritičko prihvatanje autoriteta: prvi ne mogu ništa bolje od toga nego da slijepo prate stare pravne škole, a drugi znaju samo imitirati Zapad. (Ikbal je bio sumnjičav prema turskom sekularizmu, bojeći se da, u raskidu sa islamskom prošlošću, Turci samo stavljaju jaram Zapada /JN, 950, 974/.) I vjerskim i sekularnim grupama nedostaje duh nezavisnog istraživanja i, prema tome, one nisu sposobne suočiti sa novim izazovima koje život pred njih postavlja.

Što se tiče običnih ljudi, njihovi životi su obilježeni raskolom i besciljem, a njihova povezanost s islamom je uglavnom emotivna:

Muslimani su međusobno zaraćeni –
A u srcima nose samo raskol;
Vrište ako neko izvuče ciglu
Iz džamije u koju ni sami ne ulaze.
(AHf, 921)

Historijske muslimanske institucije koje su nekad bile ispunjene životom i djelotvorno se bavile stvarnim potrebama društva, sada su opustjele ili su na umoru.

Sudbina koja je zadesila Hodžin mekteb i Sufijsku tekiju također je zadesila i politički sistem, koji se izopačio od nekadašnjeg halifata – koji je zagovarao pravdu zasnovanu na šerijatu – u kraljevanje – koje obilježavaju lukavstvo i obmana (AHf, 972). Sve u svemu, današnji musliman je tek daleki odjek bivšeg muslimana. On nema ni vojnu, ni ekonomsku moć i raskinuta je njegova veza sa hranjivim korijenima tradicije, koja je usredotočena na Božiju Knjigu:

Njegova čista krv je izgubila svoju divotu,
I tulipani više ne rastu u pustoj zemlji.
Korice mača su prazne, kao i njegov
novčanik,
A Knjiga je u podrumu ruševne kuće.
(AHf, 914)

Osnovni materijalni simbol islama je Kaba, koju je Ibrahim izgradio u Mekki i posvetio obožavanju Jednoga Boga. Muhammed ju je očistio od idola koje su ih politeisti kasnije stavili u nju i ponovo je posvetio monoteističkom štovanju. Ali, iako je Kaba danas bez urezanih prizora i drvenih kipova, zahvaljujući muslimanskom neznanju i nemaru, postala je obitavalište idolima druge vrste – idolima raskola i zadrnosti, licemjerstva i samodopadnosti te formalizma i ritualizma:

Kaba je obitavalište naših idola –
Nevjerstvo se podsmjehuje našoj vjeri!
(AK, 70)

Jednom riječju, musliman više ne zaslužuje svoje ime. On pati što nema ono što Ikkal naziva hudijem ili jastvom (vidi odjeljak III. naprijed). Izvanjski, on može izgledati lijepo – tijelo mu je jedro – „ali mudri liječnik iz njegovih očiju nazire da je hudi paraliziran u njemu“ (AHf, 918).

Pa, ipak, ovo stanje nije posve bez nade. Baš kao što je Muhammed bio posljednji poslanik, kojeg je Bog uzdigao da vodi čovječanstvo, tako su i muslimani posljednja zajednica (RB, 102; u RB, 81, Ikkal je skovao poštapalicu „hatem-i akvam“, „pečat naroda“, po analogiji na ajet iz Kur’ana 33:40, gdje je Muhammed nazvan „hatemu-n-nebijjin“, pečatom poslanika) koju je Bog uzdigao da zasnuje istinu i pravdu u svijetu. Muslimanska zajednica ima neke znakove života – „stara grana još uvijek u sebi ima nešto vlage“ (AHf, 964), i „ovaj pehar još ima nekoliko kapi u sebi“ (PM, 223). Muslimani, ipak, vjeruju u Boga i imaju neke Njegove atribute (AHf, 965). Štaviše, iz muslimanske civilizacije moderni Zapad crpi svoje nadahnuće, a mnogi ukrasi i predmeti koji ukrašavaju dvorac Zapada posuđeni su od muslimana (AK, 74). Sve ovo sugerira da su muslimani sposobni stvoriti novi svijet i uvesti novo doba. Oboružan ovom nadom i povjerenjem, Ikkal nudi plan za obnovu svjetske muslimanske zajednice.

Muslimani moraju početi oživljavanjem svoje posvećenosti vjeri. Moraju piti isto „staro vino“ (AHf, 989), opet se svečano obavezati, poput svojih starih predaka (PM, 190, 191), da će se ugledati na Poslanika u svojim životima (RB, 81). Moraju se čvrsto držati svog osnovnog izvora inspiracije i shvatanja, Kur’ana. Ako uistinu djeluju po Kur’anu, oni mogu, poput svojih znamenitih predaka, donijeti ogromne promjene u svijetu (AHf, 955). U nekoliko dijelova „Rumuz-i Bikhudija“ (91-155), Ikkal navodi i detaljno objašnjava ono što on naziva osnovnim stubovima islamske zajednice. Monoteizam je, naravno, na vrhu popisa. Vjerovanje u jednog Boga je izvor sveg dobra, sveg shvatanja i sve moći; daje žarište mišljenju, osjećanju i činjenju; daje nadu i hrabrost, briše strah i očaj; uspostavlja jednakopravnost među muslimana dok ih oslobađa svih vrsta ropstva. Potom dolazi poslanstvo. Poslanik Muhammed

bio je taj koji je prenio Božiju poruku muslimanima i razjasnio je; onaj koji je u praksi ustanovio jednakopravni sistem prava i etike; onaj koji je sabrao muslimane u jedinstvenu zajednicu ne na osnovu uskogrudog principa teritorijalnog nacionalizma već na osnovu vjerovanja da bića jednog Boga čine jedno čovječanstvo. Muhammed je sa sobom dostavio Kur’an, osnovni tekst islama, i ova knjiga mora služiti kao vječiti izvor vodstva muslimanima, bivajući srž islamskog pravilnika ponašanja poznatog kao šerijat. Kaba, gdje muslimani iz svih dijelova svijeta obavljaju hodočašće, služi kao vidljivi ili opipljivi centar muslimanskog jedinstva.

Ali, odanost islamu sama po sebi neće dovesti do čuda. Muslimani moraju shvatiti da je „život borba, a ne skup prava“ koja bezuvjetno mogu zahtijevati (PM, 190). Oni bi trebali razumjeti da određena zajednica kojoj pripadaju od njih traži da potisnu svoje plemenske, etničke, kulturne, rasne i jezičke razlike, tako da mogu stvoriti državu koja je zasnovana na islamskim univerzalnim i sveobuhvatnim principima; primarni identitet jednog muslimana je taj da je on musliman, ne Afganistanac, Turčin ili Tatar (PM, 222). Oni, isto tako, moraju naučiti lekciju samopouzdanja: trebaju biti poput samopouzdanog turskog mornara koji je pjevao dok je veslao, rekavši da, ako zapadne u nevolju na uzburkanom moru, u pomoć će pozvati samu oluju (PM, 962).

U srcu i Ikkalove kritike muslimanske zajednice i njegovog programa za obnovu zajednice jest ideja da je islam aktivni i živi princip, da su muslimani u svojoj ranoj historiji mogli pretvoriti islam u svjetsku religiju i svjetsku civilizaciju na potpuno ispravnoj pretpostavci da život poziva na činjenje – uz dalekovidost i hrabrost – i da su jalovo umovanje i šuplji formalizam u jednoj zajednici sigurni znaci propasti i smrti. U jednoj od Ikkalovih najpoznatijih pjesama, „Iblisovo savjetodavno vijeće“, Iblis, ili šejtan, govori svojim savjetnicima šta moraju uraditi da produže prezreno stanje muslimana. Napravite to tako, veli šejtan, da se muslimani zabave pletenjem paukovih mreža od umovanja i da cjepidlače oko sitničavih detalja religije, tako da izgube dodir sa stvarnošću, gdje

uspjeh i napredak ovise o poduzimanju mudrih i hrabrih poteza (AHu, 656-657).

VII. POSLANIK I KUR'AN

Muslimani poštuju Muhammeda ne samo kao osobu koja im je prenijela Božije otkrovenje zvano Kur'an, već, također, kao nekoga ko je bio oživotvorenje Kur'ana, nudeći sljedbenicima savršen uzor za slijedenje.

Muslimansko poštovanje Poslanika je izraženo na pučkom nivou kao i na intelektualnom. Tako je nastao cijeli žanr oda Poslaniku na nekoliko jezika. Ikbalove pjesme u pohvalu Poslanika spadaju među dragulje perzijske i urdu književnosti. Sljedeći stihovi daju naznake Ikbalove duboke posvećenosti Poslaniku:

On – onaj koji je znao puteve istine,
Bio je pečat poslanika,
I bio je odličnik svega –
Onaj koji je osvijetlio prašinu puta
Blještavim svjetlom Doline Sinaja.
U očima ljubavi i ushita, on je Prvi i
Posljednji –
On je Kur'an, i on je Mjerilo,
On je Ja-Sin, i on je Ta-Ha!
(BJ, 317)

(U zadnja tri stiha, fraza „Prvi i Posljednji“ preuzeta je iz Kur'ana, sura 57., ajet 3., gdje je Bog tako opisan; 'Ja-Sin' i 'Ta-Ha' su imena dvije kur'anske sure, trideset šeste i dvadesete ponaosob. „Mjerilo“ je jedan od naziva za Kur'an (25. 1).)

Muhammed je, prema Ikbalu, tačka sabirnica idealne muslimanske države. U pjesmi „Nacionalizam“ (BD, 160-161), Ikbal napada teritorijalni nacionalizam jer je oprečan vjeri koju je prenosio Muhammed. Ako bi se moralo izabrati geografsko mjesto da se „smjesti“ muslimanska zajednica, to ne bi bila Indija, Perzija ili Sirija; to bi bio Jesrib – predislamski naziv za Medinu – Poslanikov grad: „O Jesribe, ti si muslimanska zemlja i njegovo utočište“ (BD, 147).

Muhammed, „vladar“ Hidžaza u Arabiji, „vođa je našeg karavana“ (BD, 159),

a „islam je tvoja domovina, ti si sljedbenik Odabranoga Poslanika“ (BD, 147). U „Iblisovom savjetodavnom vijeću“, Iblis govori svojim savjetnicima da mogu produžiti šejtansku vladavinu u svijetu ako osiguraju da muslimani i dalje ne poznaju Muhammedov kodeks ponašanja, koji izaziva najbolje u ljudima izlažući ih iskušenjima, kodeks koji štiti žensku čast, ukida ropstvo svih vrsta, uspostavlja jednakost među ljudima i podučava imućne da odgovorno troše svoj imetak (AHf, 654-655). Muhammed je bio taj koji je svojim ponašanjem pokazao kako stvoriti sintezu vjerskog i svjetskog, duhovnog i ovozemaljskog: „Otključao je kapije svijeta ključem religije“ (AK, 19). U „Džavid-Nami“, u odjeljku pod naslovom „Tasin-i Muhammed“ (str. 642-643), duh Ebu Džehla, jednog od Muhammedovih najljućih protivnika, posjećuje Kabu, koja je nekad bila hram obožavanja idola, i žali se da je Muhammed uništio vjeru i tradiciju Arabije uvodeći monoteistički sistem zasnovan na ravnopravnosti. U nekoliko odjeljaka „Rumuz-i Bihudija“ (str. 100-140), Ikbal objašnjava Poslanikov zadatak.

Dakle, prema Ikbalu, Muhammed zaslužuje pohvalu i poštovanje ne samo zato što prenosi i pojašnjava Božansku poruku, već zato što za muslimane predstavlja najsnažniji izvor inspiracije i najvažniju polaznu tačku za činjenje. Muslimani moraju voljeti Poslanika svim srcem i dušom, tako da njihova ljubav prema njemu postane pokretačka sila u životima, sila koja im omogućava da dosegnu savršenstvo. Pošto su preko Muhammeda, čovjeka od krvi i mesa poput njih, dobili božansku uputu, opravdano je muslimanima da govore da, na neki način, „Poslanik postaje čak draži od Boga“ (RB, 101) i da dok „možeš poreći Boga, ne možeš poreći slavu Muhammedovu“ (PM, 353).

Oni također mogu reći da im je na neki način Medina, grad koji je Poslanik izabrao za prebivalište i gdje mu je mezar, draža od Mekke, grada u kome se nalazi Kaba, Božija Kuća. Obraćajući se Bogu, Ikbal veli:

Moje tijelo je slabo, ali moja duša se čilo
kreće
Prema gradu na čijem putu stoji Mekka.
Ti ovdje ostani i sa odabranima se druži,

Jer ja do grada svog prijatelja želim doći.
(AHf, 901)

A kada se obraća Muhammedu, veli:

Na tvoju zapovijed idemo ka Mekki,
Inače naše jedino odredište si ti.
(AHf, 928)

Ikkal je jednom primijetio da nemuslimani možda neće moći u potpunosti cijeniti veličinu muslimanske ljubavi prema Poslaniku. Bilo kako bilo, Ikkalova poezija pokazuje, i muslimanima i nemuslimanima, kako ljubav prema Muhammedu može nadahnuti jednog od najistaknutijih muslimanskih mislilaca modernoga doba.

Ikkal govori da se oko Kur'ana kreće njegovo pjesništvo, a ako neki stihovi imaju imalo nekur'anskog sadržaja, tada na Sudnjem danu neće moći, kao povlasticu, poljubiti Poslanikovo stopalo (RB, 168). Ovo pokazuje Ikkalovo razumijevanje svoje uloge pjesnika: koristit će poeziju da tumači Kur'an. Zasigurno postoji mnogo dokaza o središnjem položaju Kur'ana u Ikkalovoj poeziji. Prvo, Ikkalovi stihovi sadrže brojne citate iz Kur'ana. U mnogim slučajevima, pojedine riječi ili kratke fraze – a ponekad i čitave rečenice – doslovno se citiraju. Kur'an, u suri 2., ajet 138., podučava muslimane da budu "obojeni" Božijom bojom; taj dio počinje frazom „Sibgatellah“, "Uzmi Božiju boju", što je bez ikakve promjene uklopljeno u Ikkalov stih, „Qalb ra az sibghata llah rang dih“ (AK, 62), "Oboji svoje srce Božijom bojom". Kur'an, u suri 3., ajet 92., podstiče muslimane da daju novčanu žrtvu na Božijem putu. Prvi dio, „Lan tanalu l-birra hatta tunfiq“, "Nećete dosegnuti pobožnost ako ne date (od onoga što volite)", čini potpuni polustih u Ikkalovom distihu (JN, 668). Brojni stihovi na perzijskom i urdu jeziku sadrže identično ili gotovo identično prenošenje ili tumačenje kur'anskih ajeta. Na primjer, „Ma zi ni'mat'ha-i u ikhwan shudem“, "Njegovom milošću postali smo braća" prijevod je 103. ajeta iz treće sure, „Fa-asbahtum bi-ni'mati llahi ikhwanan“, "I tako postadoste braća, milošću Božijom". Ponekada Ikkal prilagođava kur'anske riječi ili izraze blago mijenjajući izbor

riječi ili strukturu da bi to prilagodio potrebama metrike ili nečeg drugog. Brojni citati iz Kur'ana u Ikkalovoj poeziji pokazuju kur'anski uticaj na Ikkalov stil. Ali, uticaj djeluje i dublje. Prema Ikkal, Kur'an ne samo da predstavlja najveći autoritet u islamu, već, također, sadrži uputu koja je neophodna za ostvarivanje mogućeg muslimanskog preporoda. U „Džavid-Nami“, Said Halim Paša (umro 1917.), muslimanski reformator i turski veliki vezir, poziva muslimane da se okrenu Kur'anu i prime smjernice iz Kur'ana: "U njegove ajete utkano je", veli on, "na stotine novih svjetova". On dodaje da će Kur'an pomoći muslimanima da zamijene stari svijet novim (JN, 654). U istom djelu, drugi muslimanski moderni reformator, Džemaludin el-Afgani, daje detalje o četiri osnovna koncepta (muhkemat) "kur'anskog svijeta" (JN, 656-663): Ademovo namjesništvo, božanska vlast, božansko posjedovanje zemlje i mudrost kao veliko dobro. Ukratko, treba se spomenuti da su svi ovi pojmovi, pa čak i riječi kojima su saopćeni, izvedeni iz Kur'ana, predstavljajući Ikkalovo uvjerenje da program oživljavanja muslimanske zajednice mora biti zasnovan na Kur'anu.

Ipak, najzagonetnije je Ikkalovo tumačenje kur'anske misli. Ovo pitanje, zapravo kao i cjelokupna tema Ikkalovog posezanja za Kur'anom u njegovim djelima, zahtijeva detaljno proučavanje. Ovdje ćemo dati samo nekoliko napomena. Ikkal je želio napisati komentar Kur'ana. Nije poživio dovoljno da to učini, ali njegova djela, a pogotovo poezija, daju nam obris smjernica po kojima se to djelo moglo razvijati. Čini se da Ikkal nije želio napisati djelo po tradicionalnim uzusima – komentar koji tumači ajete koji slijede jedan za drugim na temelju gramatike, teologije, i kur'anskog prava, već da napiše djelo koje će iskazati dinamičku strukturu islamske Svete Knjige, pogotovo ističući primijenjene aspekte pouka koje su naučene iz Kur'ana. Dobar primjer ovog pristupa može se naći u zaključnim djelovima „Rumuz-i Bihudija“, gdje Ikkal sažima sadržaj knjige nudeći komentar 112. kur'anske sure (RB, 156-165). Ova sura, pod naslovom Ihlas (Iskrenost), sadrži samo četiri ajeta:

Reci: "On, Allah, Jedan je!
Allah je utočište svakome!
Nije rodio, niti rođen je!
I niko Mu ravan nije!"

Ikkal kaže da, poput Boga, Koji je Jedan (prvi ajet), muslimani moraju postati jedinstvena, ujedinjena zajednica; poput Boga, Koji za Svoje postojanje ne zavisi ni o jednom drugom biću (drugi ajet), muslimani se moraju na sebe oslanjati crpeći svoje mogućnosti, a ne da žive od milostinje drugih; moraju, poput Boga, Koji nije rodio i nije rođen (treći ajet), odbaciti porijeklo kao osnovu svog identiteta – jer je njihov primarni i stvarni identitet vjerski, a ne plemenski ili etnički; i trebaju, poput Boga, Kojem niko nije ravan (četvrti ajet), biti bez premca među narodima svijeta. Ovi dijelovi „Rumuz-i Bihudija“ sadrže neke slavne stihove, čija je snaga, nažalost, u velikoj mjeri umanjena u prijevodu: "Budi jedan, dajući vidljivi oblik jednoboštvu" (str. 157); "Koliko dugo ćeš (poput leptira) letjeti oko svjetiljke oko koje se skupilo mnoštvo? Ako imaš srce, izgori u svojoj vlastitoj vatri" (str. 161); "Spona ljubavi (Božije) jača je od spona porijekla" (str. 163); i "Morate ojačati svoje veze sa Onim Kojem niko ravan nije da bi i vi također postali jedinstveni među narodima" (str. 164).

Sa mogućim izuzetkom Rumija i nekolicine drugih, niti jedan drugi muslimanski pjesnik nije zasnovao svoju poeziju na Kur'anu na način sličan Ikkalovom.

VIII. ISTOK I ZAPAD

Pod "Zapadom" Ikkal obično podrazumijeva moderni Zapadni svijet – a posebno Evropu – i njegovu civilizaciju, ali ponekad pod tim označava jednu ili više zemalja kolonijalističke Evrope, poput Engleske, Francuske i Italije. Pod "Istokom", on podrazumijeva Aziju i njene civilizacije – a posebno Indijski potkontinent i islamski svijet, premda često time ukazuje samo na islamski svijet. Ikkal često spominje Istok i Zapad zajedno u oprečnom kontekstu, ponekad veličajući jedno na račun drugog, ali ponekad kritizirajući i Istok i Zapad. Istok koji je uronio

u kontemplaciju izgubljen je u svijetu duha i ima negativan stav prema životu i materiji, ne uspijevajući djelotvorno odgovoriti na promjene koje se događaju u stvarnom životu i postignuti materijalni uspjeh. Zapad usmjeren na činjenje, s druge strane, svjestan je potreba promjene i prilagođava se materijalnim okolnostima koje se mijenjaju. Međutim, njegov prezir prema zovu duha spriječio je njegov duhovni razvoj. Stoga, i Istok i Zapad ne uspijevaju u važnim aspektima, jer prvom nedostaje dinamika, a drugom dubina:

Vidio sam mnoge krčme Istoka i Zapada:
Ovdje nema vinotoče, tamo je vino
bljutavo.
(BD, 315)

Sluganski Istok nastavlja pratiti zastarjele sisteme mišljenja i djelovanja – još uvijek obožava stare idole; Zapad je smrvio stare idole da bi ih zamijenio novima. U „Džavid-Nami“, Ikkal donosi da je Buda rekao:

Ma o čemu da je riječ: Zapadnoj mudrosti
ili Istočnoj filozofiji,
Oboje su staništa idola – a oko njih je
besmisleno kružiti.
(JN, 634)

Iako Ikkal oštro kritizira i Istok i Zapad, prema Zapadu je bespoštedniji: "Istoku je loše, Zapadu još gore" (ZA, 42). Filozofski, Ikkal se suprotstavlja nekim od osnovnih načela koja počivaju u temeljima moderne zapadne kulture. On se ne slaže sa razdvajanjem politike od religije i etike, jer je to odvajanje, prema Ikkal, lišilo Zapad zdravog izvora znanja i nadahnuća: "Kad je odvojena od politike, religija se svodi na barbarstvo" (BJ, 332). U dugačkoj pjesmi "Vodič na Putu", Ikkal oštro kritizira nacionalističke i rasističke doktrine Zapada i, također, kritizira tajni dogovor kršćanstva sa vladajućim i pritom beskrupuloznim zapadnim silama:

Rasa, nacionalizam, crkva, kraljevstvo,
civilizacija, boja –
Kakva probrana opojna pića stvori Vlast!
(BD, 262)

U istoj pjesmi Ikbal primjećuje da je zapadna demokratija samo prurušeno cazarstvo i da zapadna zakonodavna tijela kontroliraju kapitalisti (BD, 261). Kapitalizam i komunizam su dva žrvnja koja između sebe mrve čovječanstvo (JN, 653). Ponašanje evropskih takozvanih demokratija na međunarodnoj sceni isto tako je beskrupulozno poput talijanskog fašizma. U jednoj pjesmi, Musolini, kad su ga evropski vladari prekorili zbog imperijalizma, odgovara da ni oni nisu mnogo bolji od njega (ZK, 611-612). Ikbal, također, kritizira Zapad zato što je razbio jedinstvo muslimanskog svijeta i zato što je sa muslimanima postupao na nepravičan i bahat način u osvit Prvog svjetskog rata (BD, 264).

Ikbal je imao kritički stav prema zapadnom učenju, koje je, prema njegovome mišljenju, zasnovano isključivo na osjetilnom saznanju i koje poriče ispravnost saznanja stečenog na druge načine:

Moderno učenje je najveća prepreka –
Obožavalac idola, prodavač idola, tvorac
idola!

Stope su mu vezane za tamnicu čula;
Nikad nije preskočio njihove granice.
(AK, 68)

Iako zapadno znanje opčinjava intelektualnim sjajem, nedostaje mu neposrednost i toplina duha:

Nemoj se uvrijediti, samo pokušaj:
Zapad prosvjetljava um, ali znači propast
za srce.
(BJ, 335)

Ikbal je bio uvjeren da su unutrašnje kontradikcije u zapadnoj civilizaciji zaprijetile samom opstanku te civilizacije. Sljedeći stihovi su iz pjesme koju je napisao dok je boravio u Engleskoj:

Tvoja civilizacija će iskoristiti svoj vlastiti
bodež da se ubije;
Gnijezdu na krhkoj grani nema opstanka.
(BD, 141)

Ikbalova kritika Zapada motivirana je do izvjesne mjere praktičnim razlozima. Nakon poraza iz 1857. godine, kad su Britanci formalno okupirali Indiju, uklanjajući muslimane sa vlasti, većina indijskih muslimana povukla se u sebe smatrajući da je pasivno čuvanje svoje tradicije zasnovane na religiji njihova glavna dužnost te su se ustručavali od dodira sa vladajućom evropskom kulturom.

Ova velika grupa osjećala je da Zapad nema ništa pozitivno ili korisno ponuditi muslimanima. Druga grupa muslimana, koja je u početku bila mala, ali je protokom vremena ojačala snagom i brojem, smatrala je Evropu svojim idealom i željela se pozapadnjačiti – što je bio sluganski odnos koji je, prema Ikbalu, rezultat kompleksa niže vrijednosti. Ikbal naglašava potrebu da obje ove grupe razdvoje šta je to na Zapadu žito, a šta kukolj.

Ponudio je svoj primjer: otišao je u Evropu u potrazi za znanjem i vratio se obogaćen – a da nije dozvolio da upadne u “stupicu” Zapada (posljednji stih u sljedećem četverostihu ukazuje na sukob Nemruda i Ibrahima koji je već spomenut):

Razbio sam čaroliju modernog znanja:
Uzeo sam mamac i slomio stupicu.
Bog zna s kakvom sam ravnodušnošću,
Poput Ibrahima, sjedio u vatri!
(AHf, 934)

Međutim, uprkos oštroj kritici Zapada, Ikbal ga je duboko poštovao zbog mnogih njegovih aspekata. I sam se napojio na zapadnim izvorima učenja i sa nostalgijom je govorio o svom boravku u Evropi. Kako u svojoj prozi, tako i u poeziji, on veliča istaknute zapadne ličnosti – jedna od tih cijenjenih ličnosti je sir Tomas Arnold, njegov učitelj u Lahoreu i mentor tokom boravka u Evropi. Ikbal je uvjeren da je Zapad nekad učio od muslimanskog svijeta, a da je sada red na muslimane da uče od Zapada. Veliki dio Ikbalovog uticaja na muslimane Indije i drugih zemalja potiče od njegove sposobnosti da kreativno crpi iz zapadnih kao i istočnih tradicija znanja.

ZAKLJUČAK

Ikkal je bio svjestan svoje pjesničke izuzetnosti. Jedan stih u „Zebur-i Adžemu“ veli:

Golubica, pjevačica starih pjesama, ču moju žalopojku i reče,
 “ U ovom vrtu niko nikad ne zapjeva pjesmu o prošlosti ovakvim pjevom”
 (ZA, 410).

Sama tematska raznovrsnost Ikkalove poezije osigurat će mu počasno mjesto u historiji urdu i perzijske poezije – zapravo, u tradiciji islamskog pjesništva kao takvog. Može se čak reći da je Ikkalovo korištenje pjesničkog medija gotovo bez premca u svjetskoj književnoj tradiciji. On koristi poeziju ne samo da bi izrazio osjećanja, već i da bi razmatrao metafizička, politička i ekonomska pitanja, da bi komentirao

kulturne i umjetničke teme, da bi promišljao egzistencijalno stanje čovjeka i – iznad svega – da bi doprinio preobražaju života pojedinca i zajednice u skladu sa pravilima sveobuhvatne etičke vizije. Aziz Ahmed, vrlo učen i pronicljiv kritičar, primijetio je da se sa Ikkalom u njegovoj ideji sinteze svjetske misli mogu poređiti samo Dante iz srednjeg vijeka i Goethe iz modernog doba. “Koliko ja znam”, kaže Aziz Ahmed, “nema drugog pjesnika koji je tako duboko i trajno uticao na budućnost svoga naroda” („Na’i Tashkil“, str. 7).

Iz „Mustansir Mir“, „Ikbal“; knjiga izišla u biblioteci „Makers of Islamic Civilization“, izdavač „IB Tauris“, Oxford Centre for Islamic Studies, London-New York, 2006., drugo poglavlje, 22-55
 Prevela: Dženita Karić

نیازمانہ نئے صبح و شام پیدا کر
 سکوت لالہ و گل سے کلام پیدا کر
 سفال ہند سے مینا و جام پیدا کر
 مرے ثمر سے مے لالہ فام پیدا کر
 خودی نہ بیچ، غریبی میں نام پیدا کر

ویار عشق میں اپنا مقام پیدا کر
 خدا اگر ول فطرت شناس وے تجھ کو
 اٹھانہ، شیشہ گران فرنگ کے احساں
 میں شاخ تاک ہوں، میری غزل ہے میرا ثمر
 مرا طریق امیری نہیں فقیری ہے